

[1r] In nomine domini nostri Iesu Christi.

I. DE DIVINATIONE

Ciceronis liber secundus de deorum natura non minus lacer in omnibus 1
novis, vetustis etiam exemplaribus reperitur quam olim fuerit Hippolytus
turbatis distractus equis; cuius deinde avulsa passim membra, sicuti fabulae
ferunt, Aesculapius ille collegit, reposuit, vitae reddidit; [1v] qui tamen deinde
5 fulmine ictus ob invidiam deorum narratur.

Me vero quae nam deterrebit invidia, quod fulmen, quo minus restituere 2
ipsum sibi coner romanae vel linguae vel philosophiae parentem, nescio
equidem a quo rursus Antonio truncatum capite et manibus? Fecimus idem 3
antea in ipsius epistolis, eaque nostra quasi dixerim redintegratio iam recepta
10 est, quantum intellego, videlicet excisis passim voluminibus in eam formam
quam nos de vetustis exemplaribus praescripseramus.

Hoc autem loco non vetustatis auctoritate sed coniectura nitimur duntaxat, 4
quae tamen adeo in aperto est ut magis mirandum sit tantum hoc flagitium
latuisse hactenus quam aliquando esse deprehensum.

15 Disputat igitur apud Ciceronem secundo libro de deorum natura Lucilius 5
Balbus Stoicos sequens, eaque disputatio quadripartita est. Primum enim deos 6
esse docet, deinde quales sint, tum mundum ab his administrari, postremo
consulere eos rebus humanis. Sed in exemplaribus (ut video) praeposterus 7
atque omnino perturbatus hic ordo omnis est [2r] sic ut in aliarum partium
20 locum partes aliae temere incurrent.

Ubi igitur a secundi libri capite evolverimus instar trium paginarum, dum 8
adhuc tractatur prima pars ac docetur esse deos, in haec verba incidemus:

Est igitur id quo illa conficiuntur homine melius: id autem quid potius
dixerim quam deum?

25 Atque hactenus integra lectio. Quod autem statim subditur: 9

largitate fundit, ea ferarum ne an hominum causa gignere videtur,

1. 3 Misc., I 25. 5-6 Cic., nat. deor., 2, 1, 3. 8 Cic., nat. deor., 2, 6, 16. 9 Cic., nat. deor., 2, 62, 156.

1. 2 novis] forse non cancellato per dimenticanza dal P. 3 turbatis] turbatus (-ty): si corregge sebbene il
P. abbia scritto due volte turbatus: cfr. VERG., Aen., 7, 767 «turbatis distractus equis». 19 hic ordo
omnis est] l'ordine delle parole e la lettura di omnis sono incerti per le correzioni confuse. 22 deos] lettu-
ra incerta: forse deus?

Hippolytus - cf. Lamia: Sed cum tres animi nostri seu partes seu vires ratio, ira, cupiditas sint... Ut
scilicet huc atque illuc a monstris geminis (scil. ab ira et cupiditate) velut ille in fabulis Hippolytus
raptetur et membratim quasi disceptatur ac dilanietur?
Rico, Ep. Conf. 1486 (cit. Tagnon p. 41): Unitatis pacem turbat ambitio et sibi haerentem animum extra se
rapit et in diversa quasi lacerum trahit atque discepit.

hoc iam profecto minime cum superioribus congruit tollendumque prorsus e medio quoniam idem post suo sibi loco reperiemus cum videlicet quartam partem disputationis explicabimus.

30 [2v] Evolvamus igitur undecim ferme paginas donec incidamus in verba 10
haec:

Et enim si di non sunt, quid esse potest in rerum natura homine melius?

Haec autem superioribus agglutinanda, sic ut legitimus ita sit contextus: 11

35 Est igitur id quo illa conficiuntur homine melius: id autem quid potius dixerim quam deum? Et enim si di non sunt, quid esse potest in rerum natura homine melius? In eo enim solo ratio est, qua nihil potest praestantius

ceteraque deinceps, nam sensus ipse volens facilisque sequetur.

Pergamus igitur protinus donec alias iterum pertransierimus .xi. paginas 12
in quibus nihil titubatur. Sed ubi ad locum hunc pervenerimus: 13

40 Et enim qui reliquas naturas omnes earumque semina contineat, qui potest ipse non natura administrari? ut si quis dentes et pubertatem natura dicat existere, ipsum autem hominem cui ea existant non constare natura, non intellegat ea quae haec ferat,

hic autem sistatur gradus. Nam quae statim succedunt nec ipsa cum superioribus 14
45 quadrant, tum illa ipsa paene sunt quae iterum nos perturbarunt quaeque alieno antea loco substulimus; haec igitur paulisper seponantur differanturque paulisper, vocanda mox tamen ad partes. Interim vero nos retro agamus 15
gradum, donec ad eum ipsum locum revertamur [3r] ubi orta primum perturbatio, videlicet ante duas ac .xx. paginas, quoniam bis .xi. pertransivimus.
50 Hic ubi constiterimus, omissis quae pauca substulimus illa quae mox secun- 16
tur iungamus:

Constat autem quae gignit ex sese perfectiores habere naturas quam ea quae ex iis efferantur

ut in plenum sit haec series verborum:

55 Et enim qui reliquas naturas omnes earumque semina contineat, qui potest ipse non natura administrari? ut si quis dentes et pubertatem natura dicat

10 Cic., *nat. deor.*, 2, 6, 16. 11 Cic., *nat. deor.*, 2, 6, 16. 13 Cic., *nat. deor.*, 2, 33, 86. 16 Cic., *nat. deor.*, 2, 33, 86.

28 quoniam . . . loco] *lettura del passo molto incerta.* 28-29 quartam partem] quarta pars *conservato per distrazione dalla red. prec.* quarta pars explicabitur. 46 substulimus] *lettura incerta.* 46-47 haec . . . differanturque paulisper] *cont. add. marg.: probabilmente il P. dimenticò di sopprimere uno dei due paulisper.* 50-51 sequuntur.

existere, ipsum autem hominem cui ea existant non constare natura, non intellegat ea quae haec ferat. Constat autem quae gignit ex sese perfectiores habere naturas quam ea quae ex iis efferantur.

60 Haec igitur et quae deinceps adiuncta sunt his continenter legamus per- 17
gamusque porro versus libri calcem donec paginas adhuc .xi. peregerimus;
sed ubi ventum fuerit ad eum locum:

Terra vero foeta frugibus et vario leguminum genere cum maxima,

sub hoc verbum consistamus et paginis etiamnum transmissis .xi. verba illa
65 subiciamus 'aliquid largitate fundit' et cetera, ut sit hic ordo integer:

Terra vero feta frugibus et vario leguminum genere cum maxima aliquid largitate fundit, ea ferarum ne an hominum causa gignere videtur? Quid de vitibus olivetisque dicam

reliquaque deinceps adusque finem secundi libri. [3v] Possum equidem falli, 18
70 sed certe ad hunc modum <locus hic> restituendus videtur.

Quod autem paginas totiens iubemus .xi. evolvi, modum secuti sumus eius 19
voluminis quod tunc nobis haec prodentibus erat in manibus: alius enim aliud
sequetur, ut in suo cuique codice ratio ostenderit. Quod autem nunquam 20
plures evolvendae aut pauciores .xi. contigerunt, facile indicat nobis fuisse er-
75 rorem contractum qualem antea etiam in epistolis ostendimus, transpositis a
bibliopola paginarum decuriis, quas etiam vocare quinterniones audacter pos-
sis siquidem etiam quaterniones usurpavit Hieronymus, homo non in vita
sanctior quam in scriptis politior. Quod autem bis paucula illa quae diximus 21
verba reperimus, causam puto hanc esse, quod imperitus ille librarius etiam
80 illa quae singulis paginarum decuriis veluti signa consequentium subscribi
solent in contextum ipsum recepit orationis.

17 Cic., *nat. deor.*, 2, 62, 156. 20 ostendimus: *Misc.*, I 25; Hieronymus: *i lessici non registrano esempi in S. Girolamo di «quaternio» (ma vedi ad es. RUFIN., Apol. adv. Hier., 2, 8).*

64-69 sub hoc verbum . . . libri] *add. marg.* 70 <locus hic>] *l'integrazione appare necessaria al senso; e del resto queste parole compaiono in una precedente red. rifiutata: Ac mihi quidem locus hic restituendus ad hunc modum; il P. dimenticò evidentemente di trasferirle nella red. definitiva.* 72 quod] *qui riferito a codicis che nella red. definitiva è stato sostituito da voluminis.* 78-81 Quod autem . . . orationis] *add. marg. sup.*

In nomine domini Amen

In primo libro Ciceronis epistolas

Ciceronis libri qui sunt de deorum natura:

(De divinatione)

Ciceronis libro secundus de deorum natura, no minus Latine hunc 1. 16

comitatus de vestris exemplaribus: & Hippolytum fabulae praenae

comitatus augustinus hunc & gualterius & ophiobus: ^{et} illa est

de illa stupida Hippolytus, in hunc deinde venit: hunc, gualterius et

hunc Hippolytus, in hunc deinde venit: ^{et} illa est

ostendit: non quod dicitur: ^{et} illa est

epistolae illius: ^{et} illa est

Latine, de praenaeque parte articulo Ciceronis non inveniuntur

Epistolarum. Haec legimus in die ut a quibus amandus sit monitus regis

monitus. Itaque quoniam Ciceronis parte Praenae hunc parte

partem quoniam Quarta post aut motus: Latine in parte gualterius parte

partem: Latine non de praenaeque parte articulo: sic uti videtur

antiquitatis opere antiquitatis hunc quoniam copiam partem

Epistolae, inveniuntur, inveniuntur, inveniuntur: copiam, amandus, inveniuntur, inveniuntur

Latine, inveniuntur, inveniuntur: inveniuntur, inveniuntur, inveniuntur

Latine, inveniuntur, inveniuntur: inveniuntur, inveniuntur, inveniuntur

TAV. I. - Prima carta del ms. F.G.C. contenente l'inizio del capitolo De Divinatione.